

NOTES SOBRE ELS *PRINCIPIS DE LA LECTURA* *MENORQUINA* DE 1804

I

L'any 1804 era imprès a Maó un volum en quart, de 36 pàgines, titulat *Principis de la lectura menorquina*. L'autor del tractat s'amagava amb el pseudònim d'«Un Mahonès».¹

A la portada, com a lema de l'obra, hi ha la citació següent: «Quod munus Reipublicae majus melius-ve offerre possumus, quàm si docémus atque erudimus juventutem? Cic. II de div.». Tot seguit n'apareix la traducció: «Que major servici podèm fèr a la Pàtria, qu'enseñar y conduhir la joventut?».

A la contraportada hi ha una citació de Lucreci sense traduir :

«Desine, novitate exterritus ipsa,
Expuere ex animo rationem, sed magis
Acri judicio perpende, et si tibi vera videtur,
Dede manus; aut si falsa est accingere contra.

Lucretius.»²

El prefaci que ve a continuació³ té interès perquè, al costat d'uns comentaris estrictament explicatius, fa referència a uns punts concrets que reflecteixen les idees generals de l'autor. Les analitzarem més endavant.

L'opuscle descriu l'alfabet (pàgs. 3-5), els accents (5-6), els sons vocàlics (6-7) i consonàntics (7-9), les síl·labes i els mots (10-18), dóna una llista de verbs per ordre alfabètic (19-22), estableix normes per a la divisió de les síl·labes i la puntuació (23-27) i explica les abreviatures (27-28) i els nombres (29). Aquests *Principis* van seguits d'una antologia

1. *Principis de la | lectura | menorquina*. | Per un Mahonès. | Mahò. | En la Im-
prenta de la Viuda de Fabregues, | al Camí del Castell. | Ab las llecèncias necessá-
rias. | 1804.

2. *De rerum natura*, llibre II, versos 1040-1043.

3. Pàgs. 1-2. El donem íntegrament en l'*Apèndix*, núm. 1.

de «Pèssas de lectura» (30-35) composta d'oracions i fragments de textos de tema religiós, didàctic i històric (sobre història d'Anglaterra).

Malgrat la curta extensió, els *Principis* tenen algunes característiques que revelen una personalitat de gramàtic revolucionari en el seu autor. Les analitzarem a continuació, de manera succinta.

1. *Els accents*. — Serveixen per a indicar l'accent tònic i el timbre de les vocals. L'accent agut és emprat per a les vocals tòniques obertes á, ê, ô. L'accent greu és emprat per a les vocals tòniques tancades ǒ, ǝ.⁴ De més a més, l'autor empra l'accent circumflex per a la vocal neutra tònica (ǎ), característica dels dialectes balears:⁵ «dirêm, ferêm, cridarêm».

2. *Les consonants*. — Estableix un sistema racional per a determinades consonants: limita l'ús de la *x* per a representar el so palatal **š**, però empra *cs*, *gz*, per a representar els sons de **ks**, **gz** («complecs», «egzámen»); empra *q* davant la semiconsonant **w** («quatre»); empra la *ç*, bé que limitadament («açó»). En canvi, no distingeix gràficament entre el so d'ela geminada (**ll**) i el so d'ela palatal (**ļ**): «illuminar», «sillabas», però també «llemosí», «ells».

3. *La divisió de les síl·labes*. — A final de ratlla separa les consonants dobles (*ll*, *cc*, *rr*); conseqüentment, no separa les dues eles del dígraf *ll* quan representen el so palatal **ļ**.

4. *L'apòstrof*. — És emprat regularment quan hi ha una vocal elidida: «d'haver», «s'han», «qu'el», «l'ortografia», «d'el».

Aquests trets distingeixen clarament els *Principis* de les normes gràfiques tradicionals emprades a Menorca — i a la resta del domini català — i confereixen a aquesta obra una personalitat marcada. Revelen una voluntat de racionalització de la grafia, i denoten una influència de les solucions ortogràfiques dels gramàtics francesos.

II

Els *Principis de la lectura menorquina* han tingut poca fortuna dintre els estudis d'història gramatical i literària. Bover,⁶ Oléo,⁷ Tubino,⁸ Riu-

4. Excepcionalment, els accents greu i agut són emprats per a indicar el timbre de vocals àtones en mots erudits («tèoria»).

5. Excepcionalment, és usat també per a indicar el timbre de la vocal neutra àtona ǝ («árabês»).

6. *Biblioteca de escritores baleares*, por JOAQUÍN MARÍA BOVER, 2 vols. (Ciutat de Mallorca 1868).

7. *Historia de la isla de Menorca*, por DON RAFAEL OLÉO Y QUADRADO, 2 vols. (Ciudadella 1874, 1876).

8. *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, por FRANCISCO M. TUBINO (Madrid 1880).

davets,⁹ Griera,¹⁰ Ruiz i Calonja,¹¹ Rubió¹² i Veny¹³ no els citen. La primera menció que he trobat és la de l'Apèndix a la *Biblioteca de escriptors menorquines*, extreta per Bernat Fàbregues de l'obra de Bover.¹⁴ Posteriorment l'obra apareix citada als repertoris d'Aguiló,¹⁵ d'Alcover¹⁶, d'Amade^{16b} i de Palau.¹⁷ Miquel i Vergés considera que els *Principis* no tenen «altre mèrit que el de reflectir l'estat de la llengua catalana a l'illa a començaments del segle XIX».¹⁸ Cap dels autors citats no intenta de descobrir el nom que s'amaga darrera el pseudònim d'«Un Mahonês».

III

El primer intent d'atribuir els *Principis de la lectura menorquina* a un autor conegut és de l'investigador maonès Francesc Hernández i Sanz, el qual, d'altra banda, és el primer a ocupar-se de l'opuscle amb una certa extensió.¹⁹ L'infatigable erudit l'atribueix a Joan Ramis i Ramis al·legant-ne el poliglòtisme — coneixia, ultra la seva llengua, el castellà, l'anglès, el francès, l'italià, el llatí i el grec — i l'afecte a la seva terra.

A primera vista, els arguments d'Hernández i Sanz no són inversemblants, sobretot si hom no coneix, com no era conegut al moment d'es-

9. *Història de la isla de Menorca*, por D. PEDRO RIUDAVETS Y TUDURÍ, 3 vols. (Maó 1885, 1887, 1888).

10. *Bibliografía lingüística catalana*, por A. GRIERA (Barcelona 1947).

11. JOAN RUIZ I CALONJA, *Història de la literatura catalana* (Barcelona 1954).

12. *Literatura catalana*, por JORGE RUBIÓ Y BALAGUER, dins *Historia General de las literaturas hispánicas*, publicada bajo la dirección de GUILLERMO DÍAZ PLAJA, V (1958), 213-337.

13. J. VENY I CLAR, *Situació de la llengua catalana*, dins *Un segle de vida catalana* (Barcelona 1961), I, 71-82.

14. *Biblioteca de escriptors menorquines*, Extracto de la obra *Biblioteca de escriptors baleares* original de D. JOAQUÍN M. BOVER, aumentado con nuevos datos recogidos por BERNARDO FABREGUES (Ciudadella 1878), núm. 54, pàg. 355.

15. MARIANO AGUILÓ Y FUSTER, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid 1923), núm. 1996, pàg. 513.

16. ANTONI M. ALCOVER, *Pertret per una Bibliografía Filològica de la Llengua Catalana del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914*, BDLIC, VIII (1915), apèndix, pàg. LVII.

16b. JEAN AMADE, *Bibliographie critique pour l'étude des origines et des premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (Tolosa-París 1924), núm. 195, pàg. 30.

17. ANTONIO PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, XIV (Barcelona 1962), núm. 237.622, pàg. 159. No apareix, en canvi, a la primera edició d'aquesta obra.

18. J. M. MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la decadència*, RdC, XVIII (1938), 647.

19. *Obra publicada por el doctor don Juan Ramis y Ramis*, RdM, any XVI, Quinta època, VII (1912), 356-357.

criure el seu treball, cap altre escriptor a qui l'obra pugui ésser atribuïda. Tanmateix, una anàlisi comparativa amb l'obra de Ramis dóna resultat negatiu. En efecte, Joan Ramis no demostra mai cap interès especial en les seves obres pels problemes gramaticals,²⁰ i no trobem, en els trets renovadors que hem subratllat als *Principis*,²¹ cap punt de coincidència amb l'ortografia dels originals o impresos catalans que conservem de Ramis. Ultra això, Joan Ramis no publicà res en català després de l'any 1783 que, en virtut del tractat de Versalles (3 de setembre), Anglaterra cedia l'illa de Menorca a la corona d'Espanya,²² llevat de l'obreta d'interès local que duu per títol *Temps y paratges de Menorca en que es mes gustós y saludable. ó dañós respectivament el pex y marisc que se aporta per vendre en la pescatería de Mahó*,²³ la qual no segueix les normes dels *Principis*, malgrat ésser publicada per primera vegada el 1811, o sigui set anys després de la publicació d'aquells. Tampoc no coneixem manuscrits literaris de Joan Ramis en català posteriors al 1783, any que escriu *Rosaura o el més constant amor*:²⁴ només escriu en la seva llengua el dietari²⁵ o bé correspondència.²⁶

Sembla, doncs, per les raons adduïdes, que Joan Ramis no pot haver estat l'autor dels *Principis*.

IV

Antoni Febrer i Cardona, advocat, nat a Maó el 22 de novembre de 1761, mort a la mateixa ciutat el 16 de febrer de 1841,²⁷ diputat de

20. Vegeu HERNÁNDEZ SANZ, *op. cit.*, 259-263, 289-295, 315-327, 342-358.

21. Cfr. supra.

22. L'any 1783 apareix, signada també amb el pseudònim «Un Mahonès», l'ègloga *Tirsis y Philis*, i, sense nom d'autor, la poesia *Al comte de Cifuentes*, ambdues de Joan Ramis (HERNÁNDEZ SANZ, *op. cit.*, 260-262).

23. Per disposició del Magnífich Señor Mostesaph Don Rafael Mercadal y Montañés (Maó 1811). N'hi ha tres altres edicions, de 1815, 1840 i 1868 (HERNÁNDEZ SANZ, *op. cit.*, 317-320). AGUILÓ (*op. cit.*, núm. 1906, pàg. 487) només cita la de 1840.

24. Conservada a la Biblioteca Pública de Maó, dins el ms. titulat *Poesías y otras obras en castellano y mahonés del Dr. D. Juan Ramis y Ramis*, copiat l'any 1786 (cfr. HERNÁNDEZ SANZ, *op. cit.*, 261).

25. Vegeu-ne un fragment a *Efemérides menorquinas*, publicat per J[OSEP] C[OTRINA] F[ERRER], *RdM*, any XXXVI, Quinta època, XXVII (1932), 365.

26. Conservo en el meu poder, gràcies a l'amable ofrena del meu amic Andreu Murillo, una lletra autògrafa de Joan Ramis, en català, datada a Maó el 29 de març de 1786.

27. Dades extretes de l'arbre genealògic conservat a la Biblioteca Victory, de Maó, situada a la casa pairal de la família Febrer. Des d'ací voldria testimoniar el meu agraïment a la família Victory, i particularment al Dr. Antoni Victory i Febrer, pel fet d'haver posat a la meua disposició per a llur estudi tots els materials de la seva biblioteca, que conté gran nombre de manuscrits d'Antoni Febrer. Segons BOVER (*op. cit.*, I, núm. 405, pàg. 273), la data de la mort és el 19 de febrer de 1841.

l'illa de Menorca per a Mallorca, on fou vocal de la Junta Suprema de les Balears l'any 1812,²⁸ és una gran figura pràcticament desconeguda, que pren un relleu insospitat amb el descobriment que he tingut la sort de fer d'un gran nombre de manuscrits seus a la Biblioteca Victory, de Maó, a la casa pairal dels Febrer.

Antoni Febrer havia estat citat com a autor d'una gramàtica i d'un diccionari menorquí-castellà-llatí, obres manuscrites,²⁹ i també d'un *Eczer-cici d'el Via-Crucis*, en prosa i vers, imprès a Maó l'any 1811.³⁰ Tanmateix, la seva producció és molt més abundosa, de tal manera que cal situar-lo entre els escriptors més importants de la seva època dins la literatura catalana.

Així, amb els manuscrits descoberts es confirma i s'estén extraordinàriament la importància de Febrer com a gramàtic³¹ i com a lexicògraf,³²

28. OLÉO, *op. cit.*, II, 594.

29. BOVER, *ibid.*; BOVER-FÀBREGUES, *op. cit.*, 62; TUBINO, *op. cit.*, 147; ALCOVER, *op. cit.*, XLI; GRIERA, *op. cit.*, 13, 27. Tots segueixen Bover.

30. Cfr. BOVER, *ibidem*; BOVER-FÀBREGUES, *ibid.*; PALAU, *op. cit.*, V (1951), núm. 87.038, pàg. 268. El títol complet del llibre és: *Eczer-cici d'el Via-Crucis en prósa y en vers. A lo qual s'há añadid l'Eczer-cici de la bóna Mòrt; y la traducció d'el Miserere, d'el Stabat Mater, y d'el Vexilla Regis; ab unas Còblas de la Máre de Dèu de Misericórdia*. Posad en orde per D. ANTÓNÍ FEBRÈR. (Mahó. En la Imprènta de la Viuda de Fábregues y fills. L'añ de 1811. [4] + 86 pàgs.). N'hi ha, almenys, una altra edició, sense nom d'autor, titulada *Eczer-cici d'el Via Crucis* (Mahó. Imprenta de D. G. Ignaci Serra. 1846. 42 pàgs., 8.º), que segueix la de 1811 però només la part de Via-Crucis (AGUIÓ, *op. cit.*, núm. 504, pàg. 241).

31. Les seves obres principals, dins el camp gramatical, conservades manuscrites a la Biblioteca Victory, són: *Principis Generals de la Llèngua Menorquina o Modo fácil d'apèndrer de lligir, parlar y escriurer aquesta llèngua* (Mahó. L'añ d'el Señòr 1804), ms. de 15 x 21 cm., de [4] + 179 pàgs. (la 82 numerada dues vegades) + 8 pàgines en blanc; *Principis Generals de la Llèngua Francèsa o Modo fácil d'apèndrer de lligir, parlar y escriurer aquesta llèngua* (Mahó. L'añ d'el Señòr 1807), ms. de 15 x 21 cm., [4] + 11 + 174 pàgines + 8 pàgines en blanc; *Principis Generals y Particulars de la Llèngua Francèsa, Confirmáds ab eczèmples instructius, agradábles y trèts de bóns Autòrs* (Mahó, L'añ d'el Señòr 1807), ms. de 15 x 21 cm., [6] + 518 pàgines (a partir de la 400 amb fragments en mal estat); *Principis Generals y Particulars de la Llèngua Menorquina. Confirmáds ab eczèmples instructius, agradábles, y trèts de bóns Autòrs. Ab un Compèndi de la Poèstia Menorquina*. (Mahó. L'añ d'el Señòr 1821), ms. de 15 x 21 cm., [4] + 306 pàgines + 6 pàgines en blanc; *Principis Generals y Particulars de la Llèngua Francèsa* (sense any ni lloc), ms. de 15 x 21 cm., [6] + 96 pàgines + 4 pàgines en blanc (segueix molt de prop el ms. d'igual títol de l'any 1807, pàgines 1-94); *Nótas sobre la Pronúncia, y l'Ortografía Menorquina*, ms. de 15 x 21 cm., 20 pàgines, sense portada, acompanyava la lletra al Comte d'Ayamans del 23 d'agost de 1824 (veg. *Apèndix*, núm. 4); *Respósta á alguns dúbtes sobr'els principis generals y particulars establèrts en la Gramática Menorquina*, ms. de 15 x 21 cm., 12 pàgines, sense portada, acompanyava la lletra al comte d'Ayamans del 3 de juliol de 1821 (veg. *Apèndix*, núm. 3).

32. A la Biblioteca Victory es conserven dos manuscrits fragmentaris i anònims, no datats, que porten els títols *Diccionari Menorquí, Español y Francés*, que acaba a la pàg. 389 («cunfa/coneja/lapine») i *Diccionari Menorquí, Español, Francés y Llatí*,

i la seva figura adquireix una gran riquesa amb el descobriment de les seves activitats com a humanista,³³ com a traductor d'escriptors moderns,³⁴

que acaba a la pàg. 288 («cistellet/cestica-cestilla/petite corbeille/corbula»). Aquests dos manuscrits coincideixen en les parts comunes i, bé que no són autògrafs de Febrer, han d'ésser obra seva, copiats per una mà posterior (la lletra és més moderna), car a Ferreries, a la biblioteca de la senyoreta Agueda Florit i Serra, hi ha un manuscrit autògraf de Febrer, complet, de 646 pàgines, del *Diccionari Menorquí-Español-Francés-Llatí*, malauradament sense data, que coincideix en les parts comunes amb els fragmentaris de la Biblioteca Victory. Un altre ms., en 4.º, de 670 pàgines, es guarda a la Biblioteca del Sr. Francesc Vidal i Sintes, de Maó. A la Biblioteca Victory hi ha, encara, tres apèndixs a aquest darrer diccionari, amb un total de 14 folis.

33. A la Biblioteca Victory es conserven els manuscrits, autògrafs i signats, de les següents traduccions: *Els llibres de Cicero de la Vellèsa, de l'Amistad, d'els Paradòsos y d'el Somit de Cípio* (Mahò. L'any d'el Señor 1807), 15 x 21 cm., [4] + IX + + 126 pàgines (1 pàgina saltada) + 4 pàgines en blanc; *Las Bucólicas de Virgilio traduhidas en menorquí ab el tècsto al costad* (Mahò. L'any d'el Señor 1808), 15 x 21 cm., [3] + 35 pàgines + 2 pàgines en blanc (el text llatí no hi és); *Las Fábulas de Fèdro, Llibert d'Augusto, traduhidas en Menorquí per alivio d'els Mèstres y utilidad d'els qui coménsan à traduhir* (Mahò. L'any d'el Señor 1808), 10,5 x 15 cm., [6] + 128 pàgines + 6 pàgines en blanc; *Histórias triadas De los Autòrs Profáns*. Traduhidas en Menorquí ab el Llatí al costad (el llatí hi manca), *Primèra Part* (Mahò. L'any d'el Señor 1832), [7] + 339 pàgs. (la 152 repetida) + 5 pàgines en blanc; *id., segòna part* (Mahò. L'any d'el Señor 1835), [7] + 263 pàgines + 6 pàgines en blanc. Joaquim Molas m'informa que a la Biblioteca Menéndez Pelayo de Santander hi ha una traducció d'uns fragments d'Ovidi, en alexandrins, que per l'ortografia crec que han d'ésser de Febrer (Papers Milà, mss., lligall II, núm. 8, pàg. 2).

34. A la Biblioteca Victory es conserven els següents manuscrits, autògrafs de Febrer i, llevat del segon, sense nom d'autor: *La Crèació d'el Mon Oratóri*. Traduhid d'el Francés. (L'any 1807), 10,5 x 15 cm., [2] + 19 pàgines + 3 pàgs. en blanc, en vers; *Las Aventuras de Aristonoo*, Traducció del Francés al Castellano y Menorquí, puesto en tres columnas, con el texto en medio, Obra útil á todas las personas que se aplican al estudio de las lenguas Francesa ú Castellana, para exercitarse en el modo de traducir (Mahón, Año de 1815), 16 x 21 cm., [4] + 42 pàgines + 2 pàgines en blanc; *La Passió de nòstro Señor Jesu-Crist*, ab versos heróics y Diálogos (Mahò, L'any d'el Señor 1817), 10,5 x 15 cm., [4] + 36 pàgs.; *José venud per els seus germáns*, Tragèdia, Composta en llatí per el P. Gabriel Francesc Jai, Jesuítu y traduhida en Menorquí (Mahò. L'any 1833), 15 x 31 cm., [2] + 32 pàgines, en alexandrins; *José Intendánt de tota l'Egipta*, Tragèdia, Compòsta en Llatí per el P. Gabriel Francesc Jai, Jesuítu y traduhida en Menorquí (Mahò. L'any 1833), 15 x 31 cm., [4] + 44 pàgines, en alexandrins; *Daniél ó el vertadèr culto de Deu restablèrt en l'Oriènt*, Tragèdia, Composta en Llatí per el P. Gabriel Francesc Jai, Jesuítu, y traduhida en Menorquí (Mahò. L'any d'el Señor 1836), 15 x 31 cm., [4] + 30 pàgines + 6 pàgines en blanc, en prosa; *Filocriso ó L'Aváro*, Drama, Compòst en Llatí per el P. Gabriel Francesc Jai, Jesuítu, y traduhid en Menorquí (Mahò. L'any d'el Señor 1833), 15 x 31 cm., [4] + 21 pàgines + 3 pàgines en blanc, en prosa; *Damòclès ó El Filòsòf reinánt*. Dráma, Compòst en Llatí per el P. Gabriel Francesc Jai, Jesuítu, y traduhid en Menorquí (Mahò. L'any 1833), 15 x 31 cm., [4] + 23 pàgines + 5 pàgines en blanc; *Traducció d'algunas Odas seléctas de M. Rousseau, Trélas de dijerènts sálmis, D'una tréta d'el Càntic d'Ezequías, D'una Epoda, Tréta principalment d'els llibres de Salomó, D'un Càntic, trét d'el Sálm 47, D'una Allegoria, sobre la Morosafía, ó la Curiosidad, Y d'un Idílio Per las Donzéllas de S. Cyr* (sense lloc ni any), 10,5 x 15 cm., [6] + 86 pàgines, en vers. En un full solt hi ha una traducció de l'Oda XIV de Rousseau datada el 1825.

com a poeta,³⁵ com a preceptista,³⁶ com a recopilador de poesia popular,³⁷ com a escriptor religiós, i com a traductor, compilador i redactor de treballs sobre les més diverses matèries,³⁸ és a dir com a veritable polígraf, proba-

35. Almenys com a traductor de poesia, car algunes de les poesies soltes que hi ha a la Biblioteca Victory són traduccions o bé còpies. Caldria fer-ne un estudi a fons, incloent la *Paràbola d'el Fill Pròdig*, poesia que consta de 24 estrofes de 6 versos, datada l'any 1803, segons em comunica Joaquim Molas, que sembla que és de la mateixa mà de Febrer (Biblioteca Menéndez Pelayo, de Santander, Papers Milà, mss., lligall II, núm. 7). Veg. infra, nota 37, per a determinades poesies tradicionals.

36. A la Biblioteca Victory es conserven els següents manuscrits autògrafs i signats: *Las Règlas de la Cantidat ò Explicació de la Prosodia d'el P. Alvarez per mèdi de la qual es pòd apèndrer fàcilment la mesura de las sillabas. Ab un Tractad d'els diferents géneros de Versos més usads, y de la seua Dimensió* (Mahò. L'any d'el Señor 1800), 11 × 15,5 cm., [2] + 190 pàgines; *Eczerccí sobre la Mitología; contentint ab brevedad las principáls Divinidads d'el Paganisme, y los Héroès més jamòsos, per l'intelligencia d'els Poètes, d'els Retáules, y de las Estátuas cuios subjéctes son tréts de l'história Poética* (Mahò. L'any d'el Señor 1804), 11 × 15 cm., [6] + 190 pàgines + 2 pàgines en blanc; *Compèndi de la Poesia Menorquina; ò Principis en que se fundan las Règlas á las quals els Versos están subjéctes; y sens las quals no sebrían tenir gràcia ni harmonía.* (Mahò. L'any d'el Señor 1818), 15,5 × 21 cm., [4] + 36 pàgines.

37. A la Biblioteca Victory es conserven diversos reculls de poesies tradicionals en manuscrits autògrafs de Febrer. Un d'ells, sense data ni lloc, que porta per títol *Recopilació de las Còblas qu'es cantàvan antigament en las fèstas d'alguns Sànts Advocads* (10,5 × 15 cm., [6] + 68 pàgines + 6 pàgines en blanc). D'altres, en canvi, semblen tenir almenys una part escrita per Febrer, segons es dedueix d'un full solt inserit al final d'un d'ells que diu «*Indicè de las Còblas qu'hè compòstas*». Antoni Febrer hauria fet, en aquest cas, un paper semblant al del rossellonès Jaume (veg. ALFONS SERRA I BALDÓ, *Els «délassements» poètics de Miquel-Joan-Josep Jaume, ER, II* (1949-1950), 183-214). Els dos manuscrits d'aquest tipus que conec són tots dos de 10,5 × 15 cm. i van signats per Febrer; duen el mateix títol i la mateixa data: *Recopilació de diferents Poésias Menorquinas; Y principalmènt de las Còblas qu'es cantan en las fèstas d'alguns Sànts Advocads* (Mahò. L'any d'el Señor 1810); l'un té [4] + 102 pàgines + el full solt citat; l'altre en té [6] + 134 + 12 en blanc + 2 d'index + 2 més en blanc. Una altra *Recopilació de diferents poésias Menorquinas y principalmènt de las Prosas y de los Himnes qu'es cantan en las Missas de las fèstas solèmnas, Traducció d'el Llatí*, (Mahò, L'any d'el Señor 1820), conservada en un ms. autògraf i signat per Febrer, sembla haver estat versificada per l'escriptor maonès. Hi ha encara nombroses còpies en fulls solts, com la del *Glosad sobre Las principals fèstas de l'any, excèptad las qui son movíblas*, Compòst per un Cègo (Mahò. L'any d'el Señor 1815), 10 × 14 cm., 12 pàgs. sense numerar.

38. Els manuscrits de tema religiós poden dividir-se en tres grups. 1) Uns, de la mà de Febrer però sense nom, que semblen ésser simples còpies, potser adaptades al menorquí: *Módo de resar el Rosári á María Santíssima* (10,5 × 15 cm., [2] + 18 pàgines); *Meditacions per tots los dies de la Semmana* (10,5 × 15, [2] + 30 pàgs.); *Novenári en honra de la Bta. Catarina Tomás* (10,5 × 15 cm., [2] + 22 pàgs.), que conté uns Góts al final. 2) Uns altres manuscrits, autògrafs i, en general, signats, contenen traduccions de llibres de moral o de pietat: *Módo de bèn viurer ò Compèndi de la filosofia moral*, Traducció d'el Llatí ab el tecto al costad, (Mahò, L'any d'el Señor 1803), 10,5 × 15 cm., [4] + III + 143 pàgines + 4 pàgines en blanc, correspon a un text xinès arribat a través d'Anglaterra i traduït del llatí; *Las Vèspras d'els Diumenges*, Traduhidas en Menorquí, ab Quartíllas 10,5 × 15 cm., [2] + 16 pàgines,

blement el primer que apareix a la literatura catalana des de l'Edat mitjana, d'un veritable relleu dins la nostra cultura.

L'obra d'Antoni Febrer, que no ha estat gens estudiada fins ara, mereix l'atenció dels erudits. Ací només correspon de subratllar la importància de la seva obra gramatical, d'indicar la repercussió que tingué a Menorca en el seu temps i de puntualitzar-ne les característiques originals dins la tradició gramatical catalana.

La simple enumeració de les obres gramaticals i lexicogràfiques d'Antoni Febrer³⁹ és suficient per a fer veure la seva importància com a lingüista. L'estudi del seu contingut ens revela el caràcter revolucionari i racional de la seva obra com a gramàtic, alguns trets de la qual seran analitzats més avall. Els pròlegs ens revelen la seva consciència lingüística i els criteris que presidiren la seva actuació. Són així mateix valuoses dues lletres adreçades a Josep Togores i Zanglada, comte d'Ayamans,⁴⁰ — poeta, autor de l'*Ortografia de la llengua mallorquina*, del *Diccionari mallorquí-castellà*, traductor de Cadalso⁴¹ — durant el període que l'erudit mallorquí fou governador militar interí de l'illa de Menorca, l'any 1820.⁴²

en vers, sense nom de traductor; *Las Complètas*, Traduhidas en Menorquí, ab Quartíllas, 10,5 × 15 cm., [2] + 22 pàgines, en vers, sense nom de traductor; *L'Offici d'els Mòrts, contenint Las Vèspras, Matinas y Láudes*, Traduhidas en Menorquí, ab Quartíllas, per consól de las persónas qui no entènen la llengua llatina (Mahò, L'any d'el Señor 1838), 10,5 × 15 cm., [6] + 62 pàgines + 6 pàgines en blanc, en vers; *Els Sálms de David Y els Cánlics qu'es cãntan en l'Iglesia, durant tot el curs de l'any*. Traduhids en Menorquí, ab Quartíllas (Mahò, L'any d'el Señor 1840), 10,5 × 15 cm., [8] + 452 pàgines + 4 pàgines en blanc, en vers; *Cántic de l'Iglesia atribuhid á Sánt Ambros y Sánt Agustí*, 10,5 × 15 cm., 224 pàgines, en vers (hi falta la portada). 3) Finalment, un tercer grup és format per les obres conservades en manuscrits autògrafs i signats, compostes o compilades per Febrer: *La Jornada d'el Cristiá. Santificáda per mèdi de l'Oració y de la Meditació* (Mahò, L'any d'el Señor 1809), 10,5 × 15 cm., [4] + 426 pàgines + 2 pàgines en blanc; *Catecisme ó Eस्पlicació de la Doctrina Cristiana* (Mahò, L'any d'el Señor 1810), 10,5 × 15 cm., [6] + 228 pàgines + 2 pàgines en blanc. Hom conserva així mateix a la Biblioteca Victory: *La Geografía uníversal, Declarada en Versos tèchnics* (Mahò, L'any d'el Señor 1826), ms. autògraf i signat, 10,5 × 15 cm., [2] + 22 pàgines, 316 versos; *La Geografía Uníversal Metòdicament esplicáda*, Per facilitar l'ús d'aquesta Ciència, Ab l'auxili d'els Versos artificials (Mahò, L'any d'el Señor 1826), 10,5 × 15 cm., [6] + 276 pàgines + 2 pàgines en blanc; *Método de Cánt ó Conservatóri de Música*, Traducció d'el Francès (Mahò, L'any d'el Señor 1829), ms. sense nom de traductor però autògraf de Febrer, 15,5 × 22 cm., 48 pàgines. Hi ha encara plecs i fulls solts de la mà de Febrer sobre temes de Botànica, Zoologia, Farmàcia, invencions, etc.

39. Vegeu notes 31 i 32.

40. Són datades el 3 de juliol de 1821 i el 23 d'agost de 1824. Les donem en apèndix, amb els núms. 3 i 4, a causa de llur interès. Se'n conserva una còpia a la Biblioteca Victory i una altra a la Biblioteca Pública de Maó, ambdues autògrafes.

41. Vegeu BOVER, *op. cit.*, II, 439-442; ALCOVER, *op. cit.*, XCIII; JOAQUÍN M. BOVER, *Historia de los barones de Lloseta, condes de Ayamans* (Palma 1849).

42. OLÉO, *op. cit.*, II, 594.

Sabem, d'altra banda, que Antoni Febrer, malgrat la seva gran admiració per la cultura francesa, no fou un afrancesat, sinó que l'any 1812, en plena guerra contra Napoleó, fou diputat de la seva illa a Mallorca, on era vocal de la Junta Suprema.⁴³ Aquest fet testimonia també el seu prestigi personal, i és un element indirecte que ens ajuda a comprendre la figura humana del gramàtic, del qual tenim poquíssimes dades biogràfiques més.

Altrament, concixem que les seves idees gramaticals, de filiació francesa i particularment relacionades amb De Wailly,⁴⁴ tingueren influència a Menorca durant la primera meitat del segle XIX. Aquesta influència es tradueix en la revisió gramatical de textos manuscrits⁴⁵ i en la repercussió que l'obra de Febrer té damunt els gramàtics menorquins posteriors. Així, quan l'any 1857 Juli Soler publica la seva important *Exposició de lo estad actual de l'agricultura en la isla de Menorca*,⁴⁶ hi posa al davant unes «Reglas de pronunciació y ortografía extractadas de la gramática de la lengua menorquina, escrita l'any 1821, per D. Antoni Febrer y Cardona; y adoptadas, per l'editor, en l'impressió de la present obra».⁴⁷ És un fenomen curiós d'observar que aquestes *Reglas*, resum a través de les quals era coneguda fins ara l'obra gramatical d'Antoni Febrer, no són estrictament fidels a les normes dels *Principis Generals y Particulars de la Llengua Menorquina*, car només hi és mencionat l'accent agut, i no apareix ni l'ús del guionet, ni el signe *ll* per a indicar la lateral palatal — probablement per raó de dificultats tipogràfiques. La *Gramática*, publicada en castellà per Juli Soler l'any 1858,⁴⁸ revela, sense mencionar-ho, la influència de Febrer, fins i tot en els arguments d'índole pràctica del pròleg,⁴⁹ i, simptomàticament, és la darrera gramàtica menorquina no dia-

43. OLÍO, *op. cit.*, II, 592.

44. *Principis Generals y Particulars de la Llengua Menorquina*, 1-12.

45. Per exemple, el *Mètode pràctic per fèr bona confessió*, de mestre Gaspar Cardona (ms. datat a Maó l'any 1804, Biblioteca Murillo), porta una indicació al final que diu: «Aquest llibre fonc compost per Mre. Gaspar Cardona y corregid per Dn. Antoni Febrer». Gaspar Cardona havia publicat una *Plática que ensenya el camí del Cel* (Maó, Fàbregues, 1794), que no sembla haver estat revisada per Febrer. En canvi aquest ja revisà unes *Glósas sobre los abusos de la Móda, y d'el pórté d'el tèms present*, Compóstas per Mre. Gaspar Cardona, L'any 1801, que es conserven a la Biblioteca Victory en un ms. de la mà de Febrer, 10,5 x 15 cm., 32 pàgines sense numerar.

46. *Exposició de lo estad actual de l'agricultura en la isla de Menorca*, escrita arregladament á las observacions que ha reunid sobre la mateixa materia D. Rafael Febrer y Albertí, per D. JULIO SOLER (Maó, Impremta de Joan Fàbregues i Pascual, 1857), IV + 162 pàgs.

47. Ocupen les pàgines I-IV.

48. *Gramática de la lengua menorquina*, por Julio Soler (Maó, Impremta de Joan Fàbregues i Pascual, 1858).

49. «Muchos se dedican al estudio de lenguas estrangeras sin haber aprendido por principios la materna, sin tener suficiente conocimiento del idioma nacional para

lectal,⁵⁰ d'un nivell tanmateix ben inferior al de les obres d'Antoni Febrer.

La filiació francesa de les idees gramaticals de Febrer té importància, no tan solament per a constatar d'una manera general l'obertura europea de la cultura menorquina de l'època, sinó, d'una manera particular en el nostre estudi, perquè repercuteix en els títols de les seves gramàtiques, tots els quals porten el mot inicial *Principis*.⁵¹ Aquesta influència és evident si comparem els títols de les gramàtiques de Febrer amb els de De Wailly,⁵² que ell seguia, i de Restaut,⁵³ que ell combatia,⁵⁴ tots els quals contenen el mot *Principis* a l'inici. Altrament, no coneixem cap altra gramàtica de l'època, en llengua catalana, que contingui aquest mot.⁵⁵

V

Hem analitzat amb un cert detall l'obra gramatical d'Antoni Febrer, perquè té uns punts de contacte molt importants amb els *Principis de la lectura menorquina*. Exposarem les principals coincidències a continuació.

1. *Coincidència en els títols*. — Hem observat que l'inici amb el mot *Principis* en el títol de les gramàtiques del segle XVIII i començament del segle XIX només apareix en les obres d'atribució segura a Antoni Febrer. Doncs bé, és un fet simptomàtic que la sola excepció siguin els *Principis de la lectura menorquina*.

2. *Coincidència en els lemes*. — Hem exposat que els *Principis de la lectura menorquina* duen a la portada com a lema una citació de Ciceró: «Quod munus Reipublicae majùs meliùs-ve offerre possumus, quam si docémus atque erudimus juventutem?». Sabem que Febrer traduï Ciceró

aprender aquellas con alguna facilidad. A obviar estos inconvenientes y á disminuir las dificultades que presenta el estudio de los idiomas francés, italiano e inglés es a lo que tiene la presente gramática, siendo éste al ménos el principal objeto que se ha tenido en vista al escribirla.» (pàg. IX).

50. Vegeu J. FERRER Y PAPPAL, *Quertille des dialecte menorquin* (Maó 1858); J. FERRER Y PAPPAL, *Tratado de lectura del dialecto menorquin* (Maó 1870); J. FERRER Y PAPPAL, *Tratado de analogía del dialecto menorquin* (Maó 1872).

51. Vegeu supra, nota 31.

52. La primera edició de la gramàtica de De Wailly (1754) duu per títol *Grammaire française*, però en les nombroses edicions posteriors (el 1788 surt l'onzena) el títol és *Principes généraux et particuliers de la langue française* (Cfr. FERDINAND BRUNOT, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, VI: *Le XVIIIème siècle*, Deuxième partie, *La langue postclassique*, par ALEXIS FRANÇOIS, fascicule premier (Paris 1932), 901; François sembla conèixer només deu edicions d'aquesta obra).

53. PIERRE RESTAUT, *Principes généraux et raisonnés de la grammaire française* (Paris 1730; dotzena edició 1780). Cfr. BRUNOT, *loc. cit.*, pàgs. xv, 901.

54. *Principis Generals y Particulars de la Llengua Menorquina*, pàgs. I ss.

55. Cfr. AGULÓ, *op. cit.*; ALCOVER, *op. cit.*; GRIERA, *op. cit.*; MIQUEL I VERGÉS, *op. cit.*

i, per un catàleg manuscrit dreçat un temps després amb el títol de *Biblioteca de la casa Febrer*,⁵⁶ tenim esment que devia posseir almenys quatre llibres dedicats a l'orador llatí.⁵⁷ Però, encara més simptomàtic, exactament la mateixa citació de Ciceró apareix, un xic més allargada,⁵⁸ als *Principis Generals y Particulars de la Llèngua Francèsa* (1807) i als *Principis Generals y Particulars de la Llèngua Menorquina* (1821), obres que conservem autògrafes i signades per Antoni Febrer i Cardona.

3. *Coincidència en els pròlegs.* — Les idees exposades al «Prefáci» dels *Principis de la lectura menorquina* són després repetides als pròlegs dels *Principis Generals de la llèngua menorquina* (1804) i dels *Principis Generals y Particulars de la llèngua menorquina* (1821),⁵⁹ ampliadess i, en algun punt, més madurades, més evolucionades. Així, hi trobem reproduïdes les idees següents: absència d'estudis anteriors metòdics; finalitat didàctica per a la joventut; negligència de les generacions anteriors; manca de cultiu, «únic defecte» de la llengua pròpia; incitació als menorquins a usar llur llengua, com a justificació i objectiu de l'autor en escriure l'obra. Hi trobem, substancialment coincident però més evolucionada en el concepte i més madura en els objectius, l'exposició relativa a la comunitat lingüística dels «Cataláns, Valenciáns y Mallorquíns»

56. Ha d'haver estat fet després de 1888, data de publicació del darrer volum de la *Historia de la isla de Menorca*, de Pere Riudavets, que hi apareix. Comprèn deu seccions: «Derecho Civil» (1-7), «Derecho Canónico» (13-18), «Sagrada Escritura y Santos Padres» (23-26), «Oratoria y clásicos latinos» (31-36), «Teología y Filosofía» (41-46), «Ciencias y Dicionarios» (51-57), «Ascética y Mística» (63-71), «Obras varias» (77-88), *Historia* (93-97) i «Revistas y Novelas» (101-105). És un catàleg incomplet (omet, per exemple, els manuscrits de Febrer i d'altres obres que endevinem que Febrer devia posseir), però té interès per a l'estudi de fonts.

57. «*Oraisons choisies* (3 vols.); *Les livres de la vieillesse, de l'amitié; Les épîtres familières; Epistolarum selectarum libri quatuor*» (Catàleg, pàg. 31).

58. «*Quaerenti mihi quānam re possem prodesse quamplurimis, nulla major visa est, quān si traderem civibus meis vias optimarum artium. Quod enim munus reipublicae majus meliusve afferre possumus, quān si docemus atque erudimus juventutem?* Cic. 2. de Div. n. 2. 4.» Malgrat la referència, el text consta de dos fragments ajuntats, tots dos del *De divinatione*, llibre II, un del paràgraf 1, l'altre del paràgraf 11. La traducció que apareix a les dues gramàtiques de Febrer és lleugerament diferent de l'obra signada «Un Mahonés»: «Sercánt un médi de poder esser útil à molts, no n'hè trobad de millor qu'aquell de mostrar als mèus compatriçios el camí qui conduhex à los árts lliberáls. Perque ¿quiñ servici majòr y més agradáble podém fèr à la república, qu'enseñar y instruhir la joventud?» En canvi, en els mots comuns, l'ortografia és, llevat de l'accent a «â» i la -d de «joventud», la mateixa. Les diferències s'expliquen tant perquè els textos corresponen a dates diferents com per la influència dels impressors.

59. Vegeu *Apèndix*, núms. 1 i 2. El «Prefáci» dels *Principis Generals y Particulars* de 1821 comprèn les pàgs. 1-12 del ms. i conté, a més del text pràcticament complet del dels *Principis Generals*, alguns comentaris sobre qüestions estrictament gramaticals. Per a la ideologia de Febrer són també interessants les cartes al Comte d'Ayamans (Vegeu *Apèndix*, núms. 3 i 4).

amb els menorquins, l'idioma de tots essent «tret de l'antig llemosí» segons idea general de l'època. Tanmateix, si en els *Principis de la lectura* hom treu, d'aquesta comunitat, la conclusió estricta que «açó no nos escúsa d'haver de tenir principis de lectura pròpis d'el nostro dialèctic» i hom tendeix a subratllar les diferències, als pròlegs de les altres dues obres l'autor, sense desmentir els mateixos fets, tendeix a subratllar les semblances i manifesta que «es dóns no unicamènt per els Menorquíns, sinò també per els Mallorquíns, Cataláns y Valenciáns, &c., que jó hò treballad aquesta Gramática». Aquest fet pot ésser el resultat d'un canvi de mentalitat de l'autor a conseqüència de fets externs: efectivament, els *Principis de la lectura menorquina*, bé que publicats el 1804, devien haver estat escrits durant la darrera ocupació britànica de Menorca,⁶⁰ és a dir en uns moments de poc contacte entre l'illa i la resta de terres catalanes; en canvi, les altres obres són escrites després del tractat d'Amiens (27 de març de 1802) i de la subsegüent ocupació de Menorca per les tropes espanyoles (14 de juny de 1802), és a dir en uns moments que es reprenia aquest contacte. En conjunt, doncs, les idees exposades als tres pròlegs són fonamentalment les mateixes i divergeixen només en algun punt, seguint l'evolució que les circumstàncies històriques comportaven.

4. *Coincidència en les normes ortogràfiques.* — Les normes ortogràfiques que hem exposat a l'apartat 1 del present treball es reproduïxen en llurs elements essencials a les obres gramaticals de Febrer i Cardona. Així, la doctrina sobre l'accentuació és la mateixa, amb molt lleugeres modificacions (una certa ampliació de l'ús del circumflex); la divisió de síl·labes és exactament la mateixa, així com l'ús de l'apòstrof.⁶¹ Els punts de vista sobre les consonants sofreixen una lleugera evolució, certament dins la línia lògica del gramàtic: els sons **ks**, **gz** de la lletra *x* són representats per *cs*, *cz* en les obres posteriors (per *cs*, *gz* als *Principis de la lectura*); el so de la lateral palatal **ʎ** és representat per *ll*,⁶² en paral·lel amb la nasal palatal **ɲ**, representada per *ñ*; el altres romanen substancialment iguals.

60. Ho sembla suggerir el fet que entre els fragments de lectura del final n'hi hagi un d'història d'Anglaterra.

61. Cfr. *Principis de la lectura*, pàgs. 5-6, 23-27; *Principis Generals*, pàgs. 143-145, 149-151, 145-146; *Principis Generals y Particulars*, pàgs. 238-239, 243-247, 240-241.

62. La manca d'aquest signe a l'obra impresa pot ésser deguda simplement a manca dels tipus d'impremta adequats. Ja hem remarcat un fenomen semblant en parlar del resum de la gramàtica de Febrer publicat per Juli Soler. (Vegeu supra, pàg. 203.)

VI

Les coincidències mencionades a l'apartat anterior ens porten a afirmar que els *Principis de la lectura menorquina* foren escrits per Antoni Febrer probablement durant la darrera ocupació anglesa de l'illa de Menorca (1798-1802). En efecte, és inversemblant que una acumulació de tantes coincidències pugui donar-se entre obres de gramàtics diferents.

Importants com són les coincidències d'ordre extern — títols, lemes —, ho són més encara les d'ordre intern. L'exposició d'una ideologia general coherent, que és comuna, d'una banda, al pròleg de l'obra signada per «Un Mahonês» i de l'altra, als pròlegs de les obres i a la correspondència d'Antoni Febrer, i, sobretot, l'interès per la joventut i la defensa constant de la llengua pròpia, no amb idees abstractes i vagues, sinó damunt fets concrets i aplicacions utilitàries, és una coincidència remarcable. I, encara, el fet que la doctrina gramatical, que té un caràcter marcadament personal i revolucionari dins la tradició gramatical, no tan sols menorquina, sinó de tot el domini català, sigui la mateixa amb molt petites diferències, explicables per la normal evolució de les teories d'un mateix gramàtic, fa inversemblant l'atribució dels *Principis de la lectura menorquina* a una persona altra que Antoni Febrer.

I, als criteris positius de concordança amb l'obra de Febrer podem afegir-n'hi de negatius: no coneixem cap altre escriptor menorquí contemporani que comparteixi aquestes coincidències. Els pocs assaigs gramaticals menorquins anteriors parteixen de criteris gramaticals diferents: la *Gramàtica Inglesa y Menorqui(na)*⁶³ i l'*Explicació molt util per los qui volen apèndrer de parlar Ingles*,⁶⁴ ambdues anònimes, són de característiques diferents; Antoni Portella, autor de dues gramàtiques llatines en català publicades a Maó, havia mort a Ciutat de Mallorca el 1765⁶⁵ i no pot ésser tampoc, doncs, el «Mahonês» autor dels *Principis*. Ignoro la data de redacció dels *Sentits y explicació de las reglas de la etimologia y sintaxis*, de Josep Febrer, que figura com a manuscrit al catàleg de la Biblioteca de la casa

63. Se'n conserva una còpia manuscrita del que sembla ésser el tercer volum a la Biblioteca de Catalunya (ms. 1233).

64. Es conserva a la Biblioteca Vives, de Maó, en tres quaderns o «plaquetes», numerats de l'1 al 3, de 15 x 20 cm., amb un total de 114 pàgines numerades correlativament de l'1 al 110 (saltant la pàgina 30, que és en blanc), les tres últimes sense numerar, de les quals dues són en blanc. Hi ha una plaqueta anexas, titulada «Phrases No. 2», de 20 x 15 cm., [2] + 102 pàgs., en blanc des de la pàgina 58. Al dors de la coberta de la «Plaquete No. 1» hi ha la indicació «Grammaire Generale de la langue Angloise. Par Thomas Berry, Anglois de Nation, Maître de Langue Angloise. A Paris 1775».

65. Vegeu BOVER, *op. cit.*, II, 134-135; AGUIÓ, *op. cit.*, núm. 2.041, pàg. 526.

Febrer.⁶⁶ No he arribat a veure aquest manuscrit, del qual (ni del seu autor) no tinc cap més referència, però no sembla que hagi d'alterar les conclusions a què he arribat.⁶⁷

Cal, doncs, admetre que els *Principis de la lectura menorquina*, publicats amb el pseudònim «Un Mahonès», foren escrits per Antoni Febrer i Cardona durant la darrera ocupació anglesa de Menorca (1798-1802) i corresponen a la primera època de la nodrida producció gramatical del polígraf maonès. Les raons per les quals amagà el seu nom ens són desconegudes, però no costa d'imaginar-ne després d'un període d'ocupacions militars i de guerra.

APÈNDIX

I

[*Principis de la lectura menorquina*]

Prefaci

Conexènt que los principis de la lectura son el funamènt de qualsevól ciència, todas las naciones, tots los pòbles hán procurát establir ab principis sólits, ab una nórma fácil, las règlas funaméntals d'el seu própi idioma. Aparex que'encare qu'el nóstro síe trét de l'antig llemosí del qual usan igualmènt los catalàns, valenciàns y Mallorquins, açó no nos escúsa d'haver de tenir principis de lectura própis d'el nostro dialéctic; essent axi qu'aquest se diferencia d'el d'aquells, tánt en la pronúncia, cóm en l'ortografia: no obstant fins áre l'hem negligít...

Per remediari en alguna manèra aquesta necessitat, se donan a llum los presènts Principis, esperánt que per falta de millors, y més perfèts, será tolle-rada la sèua insuficiència.

Aquests Principis tendrán un triple ús: Primèramènt, èlles son destinats a los qui coménsan a apèndrer de lligir. Aquests serán conduhits, cóm per una escála, a lligir perfètamènt, si seguexen, ab sistème las táulas de mots de diferènts sillabas, qui hy son compresas, fins arribar a las pèssas de lectura qui s'encóntran a la fi de las règlas.

En segon llóc, servirán per la direcció del méstre: puis las instruccions qui intermedian entre l'alfabèt y las táulas de mots, li facilitarán l'explicació

66. Pàg. 53.

67. El títol (i probablement, el contingut) coincideix, per exemple, amb el d'una gramàtica llatina en català, anònima, de tipus tradicional, que es conserva al ms. 1234 de la Biblioteca de Catalunya, que porta a les cobertes la data de «1777».

d'aquellas règlas que los principiánts deuen sebrer, ántes que sien en estát de poderlas apendrer ab la lectura, y que per conseqüent, ell deurà enseñárlas, de viva veu ; Cóm son las règlas de los accènts : els diferènts sóns de las vocáls y de las consonánts, &c.

Finalmènt, aquests Principis no serán inútils a moltas personas qui, co-nexèntne la práctica n'ignorán la tèoria.

Puguien aquests flács Principis ser la cláu qui óbria la pórtia a l'emulació ; qui escitíe los génis illumináts a emplear los sèus talènts, y la sèua erudició en profit d'un idioma, cuio unic defécte consistex purament a ser incult. Puguien las pocas règlas qu'ells contènen ser d'alguna utilidát a los joves : aquest es el sól fi que m'hè proposát. Si lo pug lograr, el mèu treball quedarà doblamènt satisfèt per el gust que tendrè d'haver estát util a los áltres, instruhintme a mi matèx.

2

[Principis Generáls de la Llèngua Menorquina. 1804]

Prefáci

Un d'els dòns més preciòsos que l'hómè há rebut de son Crèador, es sens contredicció la llèngua, la quál per medi de la sèua articulació y d'el sèu só introduhex en las ánimas de nóstros semblánts els matèxos concèptes, els matèxos desitgs, y els matèxos aféctes qu'es tróban en nosáltres.

Peró aquest dò tán preciòs en si, pód esser no obstánt més ò mènus avantatjos, segons la capacidat de cáde quál ; puisque cóm en la majòr propiedad y unió artificiòsa de las paraulas consistesquie la millòr pintura de nóstros pensamènts, es cért que quánt millòr un sebrá esplicár-se, tánt més persuadirá, y es ferá admirar de tothóm. Y d'aquí es pód inferir qu'el funamènt de l'instruició de la joventud há d'esser el conexemènt de la sèua llèngua y el módo d'esplicar-se ab sos semblánts, per entèndrer-los, y esser-ne entèsos. Y aquest es l'intènt que jo m'hè proposad en las règlas que vátg â donar de la gramática menorquina.

Tambè es fácil de conexer que sens aquests conexemènts es poc útil l'enseñansa de l'escriptúra, que es l'áltre médi tán necessári de comunicar per médi de la pintura de las llettras y de la sèua diferènt combinació, nóstros pensamènts â los ausènts y venidòrs. Puès es clár qu'essent l'escriptúra un retráto d'el nóstro módo de parlar ; si aquest es viciad, també surtirá viciáda la nóstra escriptúra y aquesta es la rahó perque son necessaris els conexemènts de la gramática adhuc ántes d'aquells de la Calografia y Ortografia, ò per lo mènus en matèx tèms.

Perloque sería molt útil que l'estúdi de la Llèngua menorquina s'introduhís en las escólas de primèras llettras ahont per lo regular no s'ensèña â los allòts

sinó els principis de la Religió, ab el módo de lligir y d'escriurer. No tots aquells qui ei ván, son destinads â l'estúdi d'el llatí. La majòr párt en surten per anar â contes, ô â áltres empléos que no desempèñan sinò per l'escriptúra : y succehex que no arriban jamái â esser eczacts en l'Ortografia, per fálta de no haver-ne aprés las règlas segòns els principis de la llèngua : â lo quál no es pód remediar sinò fènt-los-ho estudiar en matèx tèms que los ensèñan de lligir y d'escriurer.

Es pód assegurar en general que ningú sáb la Llèngua Menorquina per principis ; y no es d'admirar si considerám el póc gust ô la negligència qu'hán tengud ab axó nóstros antepassats. Y en efècte, todas las règlas que seguexen aquells qui pretènen més de sebrer, es reduhexen â algúnas observacions particulars que càde quál se fôrma segòns la sèua opiniò ô el sèu caprítxo. Aquells qui sáben el llatí, creuen parlar y escriurer bè en la nóstra llèngua, seguint l'origén llatí en la pronúncia y ortografía de las paráulas, y en la construcció de las règlas pròpias de la llèngua llatina. Aquells qui sáben el francès, vólen que s'hágie de seguir el sèu accènt y la sèua construcció. Aquells qui sáben l'españól ô l'italiá, úsan tambè de cèrtas construccions y cèrts módos de parlar pròpis â n'aquestas llènguas ; de módo que son tánts i tán vários els módos de parlar y escriurer en la nóstra llèngua, qu'es podria assegurar que d'entre dèu escrits de diferèntes persònes, no s'en trobarían dos d'el matèx tenòr.

Es sens dúbte â la fálta de pricipis que s'han d'atribuir tántas espresions irregulars y tántas pronúncias viciòsas qu'es sènten càde díe, no sòls â la gènt ordinária y sens educació, si que tambè â las persònes d'un y áltre sècso qui pássan per dóctas y elegánts. Y si entre la gènt de lletas n'hi há alguns qui párlien més récte que los áltres, no es sinò per una espècia de vivèsa ô comprehensió natural, qui los dicta que vá millòr d'aquell módo, però sens sebrer donár-ne una règla, ô el motíu perque vá millòr.

Aquestas fáltas no pòden absolutamènt evitár-se sinò per médi d'un estúdi particular de la llèngua. L'us d'el mon y la lectúra de bóns llibres pòden molt bè rectificar en algúna còsa el módo de parlar y d'escriurer ; però no donarán jamái principis.

Un áltre erròr, qui sens dúbte há contribuíd molt â no cultivar la nóstra llèngua, ni establír-ne els principis es que per lo matèx que no es cultivada, ni coneguda la sèua perfecció, molts se figúran qu'es un llenguatge grossèr, incapás d'el menòr adórno ; però si fán atenciò qu'una multitud de règlas qu'es dónan aquí, son cási mot per mot las matèxas qu'aquellas de la llèngua francèsa, conexerán el sèu engáñ, y veurán que son tán semblánts aquestas dues llènguas, que no fálta â la nóstra sinò esser més cultivada, perquè sie no vull dir tán elegánt y perfèta còm la francèsa, però molt semblánt â èl·la.

Una còsa hi há cèrt que la nóstra llèngua tè l'avantátge sobre la francèsa, y adhuc sobre las áltres llènguas vulgars de l'Euròpa, y es d'esser la nóstra pronúncia molt més adequada per apèndrer quálsevól áltra llèngua, y en efècte, nosáltres havèm vist, i veim encáre càde díe francèsos domiciliads â Menorca desde més de 30 aña, qui no obstánt que párlien el Menorquí, no hán sebud

jamái pronunciár-lo conforme, perque no hán pogud desvesár-se de la pronúncia particular â la sèua llèngua. Y lo matèx es de los Inglèsos y Españoís qui hán après de parlar Menorquí, y sèmpre vólen pronunciár-lo ab l'accent própi â la sèua llèngua ; quánd per el contrári quálsevol Menorquí per póc qu'hágie practicad algúna d'aquestes llènguas, arriba â pronunciár-la tán perfètament, qu'â pènas es diferèncía d'els qui son naturáls. Lo quál no pód atribuïr-se sinò â los avantátges que tè la nóstra pronúncia sobre las áltres llènguas : puisque no essent èl·la viciáda, ni constreñida â règlas particulars ansbè coadunánt-se y adherínt-se â la pronúncia de las áltres llènguas, fá que nos es molt fácil el pronunciari quálsevol paráula axí cóm èl·ls.

¿ Pod haver-hi dóns res més deploráble qu'es veurer qu'essent la pronúncia de la nóstra llèngua tán adequáda per apèndrer las áltres llènguas, síe estáda fins al presènt y hágie d'esser encáre tán negligída, que no tenguèm una sóla règla ficsa per sebrer determinádament cóm s'ha d'escriurer ò pronunciari un sól tèrme ?

Ademès, que si nosáltres tenguèssiem règles ficsas y determinádas, nos sería molt més fácil d'apèndrer las áltres llènguas tánt vulgars, cóm la llatína ; puisque las règlas generáls en cási totas las llènguas vènen â esser en póca diferèncía las matèxas ; y cóm la llèngua natíva síe molt més fácil d'apèndrer que las estrangèras, sebènt nosáltres la nóstra, ab més facilitad y prontitud podríam apèndrer las estrangèras.

D'áltra párt, es cert qu'un no avénsa en quálsevol ciéncia síe, sinò en quánt n'estudia y eczamína â fons els vertadèrs principis ; y qu'el método més curt y en matèx tèms més sólid d'apèndrer una llèngua, es de preparár-s'hi per médi d'un conexamènt eczáct d'els sèus principis generáls y particulárs, aplicánt-los â la llèngua qu'un já sáb per consuetud.

Y en efecte, luègo qu'un jove conéx lo que las llènguas tènen de comú entr'èl·las, y sáb esplicar ab la sèua própia, per médi de definicións precísas, tots los tèrmes y totas las dificultads gramaticáls, ¿ que li quèda â fèr per passar â una llèngua estrangèra sinò substituïr nóvas espressións â n'aquèl·las de las quáls conéx ja el valòr y la naturalèsa ? No será já â las hóras sinò un jóg de memória. El judici y la reflexió haurán fèt els sèus majòrs esforços, y já no será necessári sinò una lleugèra atenció per observar en que las duas llènguas, aquèl·la qu'un sáb, y aquèl·la qu'aprèn, es semblan ò es diferèncian.

Jó hè intitulad aquesta óbra : *Principis generáls de la Llèngua Menorquina*, no perque considèrie qu'aquesta llèngua deguie el sèu orígèn â Menórca sebènt molt bè qu'aquesta íl·la fonc fundáda de Valenciáns, Cataláns, &c. els quáls ei portáren la sèua llèngua, que es la matèxa que nosáltres usám, y antigament s'anomenáva *Llemosína* ; sinò perqu'essent fèta â Menórca, y per un Menorquí, es adequáda â la pronúncia que s'usa â n'aquesta íl·la, qui en cértas paráulas es algun tánt diferènt de la Valenciána, Catalána y Mañlorquina. No obstant, qu'axó es una cósa tán accidentál, que no será obstácle perque la majòr párt de las règlas qu'en èl·la es donarán, no púguien servir per uns y áltres.

Es dóns no unicamènt per els Menorquins, sinò també per els Mallorquins, Cataláns y Valenciáns, &c. que jó hè treballad aquesta gramática, y no sóls perque tenguien un método per apendrer de parlar y escriurer la sèua llèngua ; sinò perque púguen apendrer més fácilment las áltres llènguas vulgars de l'Európa, y la llatína. Y creg poder prometer-los que trobarán en aquest Compèndi una preparació qui los ne facilitarà las majòrs dificultads ; advertint-los qu'aquesta vída está plèna d'ocupacions y d'embarássos, qui los donarán molta pèna si no sáben bèn parlar, lligir y escriurer. Puès aquell qui párla cóm un ignorant, es la búrla de los áltres. Aquell qui no sáb lligir, es cóm un cègo. Y, ¿de qu'es capás aquell qui no sáb escriurer? Per últim la bóna educació no sólamènt es necessària, sinò que fá la més dolsa consolació en las misérias d'aquesta vída.

3

[Lletra d'Antoni Febrer a Josep Togores i Zanglada, comte d'Ayamans]

Mahò, â 3 de Juriól de 1821

Al Sr. Conde de Ayamans, Brigadier
de los Exercitos Nacionales. Palma

Molt Ill^{re}. Señòr,

Vátg rebre ab la majòr complacència la sèua apreciáda cárta de 3 d'abril, en la quál V.S. tenguè la bondad de comunicár-me alguns dúbtes sobr'els principis generáls y particulars de la llèngua Menorquina, que jó establesc én la mía gramática. Molt hauria desitjad qu'antes de partir V.S. d'aquesta illa per Mallorca, haguès pogud comunicár-me majòr nombre d'observacions sobre los erròrs més ô mènós essenciáls que pug haver comès en una óbra que vátg emprendre sens tenir antecedènt qui poguès servir-me de guía. Però suposad que V.S. s'oferí nóvamènt â eczaminar els sobredits principis, dir-hi el sèu parer, y passár-los iguálmènt al d'el P. Dif. Mayol ; li enviy ab el Nebod la cópia que li vátg prometer : puisque lo que més desitg es el parer de las persónas intelligènts, qui púguen donár-me llum per conexas si vátg errad en algúna cósa, a fi que si aquesta gramática arriba â donár-se â l'imprènta, surtie tán corrècta cóm será possíbla.

En quánt al Compèndi de la Poesia Menorquina y los altres dos llibrèts de Poesías que me vá tornar, juntamènt ab áltres qu'en teng tánt en prósa com en vers, si troba que lo meresquien, y qu'â Mallorca vulguien imprimir-los, ab molt de gust los hi enviarè ; advertint, però qu'axí cóm tánt per axó cóm per la gramática, no desitg lúcro algun, no vull fèr tampóc ningun gásto. Per conseqüènt l'impressió há d'anar per conte de l'Impressòr ; y sóls se li pód posar el pácte que mos n'há de regalar per lo mènós duas dotzènas d'eczemplars de cáda cósa, una per mi y l'altra per V.S. si li aparex.

Entretánt m'ha aparegud â propòsit respondrer en un plec separad als

dubtes que V.S. me proposa, afi de veurer si discutint un póc mès aquesta matèria trobarèm algun mèdi per resòldrer aquests y semblánts dúbtes y axó es tot lo qu'hè pogut treballar fins al presènt, per rahò d'una indisposició que vátg tenir d'alguns dies de fèbre, qui m'ocasioná molta flaquèsa de cáp; de módo que vátg haver de suspèndrer d'escriurer y tot, perque per póc que vulguès aprovar de fèr algúna còsa, me sentía ab majór flaquèsa de cáp, y lo havia de dexar anar.

En áltra ocasiò, si Dèu vól, li enviarè una áltra nóta d'alguns d'aquells tèrmes, en que me recórda haver observad alguna diferència en l'us que nosáltres en feim respècte d'aquell qu'en fan â Mallòrca sibé que no son molts, perque no vátg tenir la curiosidad de notár-los quánd me trobáva allí; però li esplicarè un póc millòr la significació d'aquells que V.S. m'enviá; y en matèx tèms n'hi afiadirè una áltra porció qu'en tèng de notads qui no pug afinar còm se diuen en castellá, ni en francès, ni en llatí, puisque no es troban dins el Diccioniari Catalá, ni dins el Gazophilatiu Mallorquí. Y per últim li enviarè algúnas áltres nótas sobre la Pronúncia y l'Ortografía Menorquina, per haver reparad alguns erròrs tant en los escrits que V.S. me fèu l'honor de comunicár-me, còm en diferents altres manuscrits ò imprèssos. Y tánt ab axó, còm en lo demès que puguie donar-li gust, m'oferesc â la seua disposició, essent son segur y af^{te}. servidor Q.B.L.M.D.V.S.

4

[Lletra d'Antoni Febrer a Josep Togores i Zanglada, comte d'Ayamans]

Mahò, â 23 d'Agòst, de 1824

Molt Ill^{re}. Sr.

En la mia càrta de 3 de juliól de 1821, jó li vátg insinuar qu'en áltra ocasiò li enviaria algúnas áltres nótas, no sólament sobr'alguns d'aquells tèrmes en que me recordáva haver observad algúna diferència en l'us que nosáltres en feim respècte d'aquell qu'en fan â Mallòrca; sí que també sobre la Pronúncia i l'Ortografía Menorquina; per haver reparad alguns erròrs, tánt en los escrits que V.S. me fèu l'honòr de comunicár-me còm en diferents áltres manuscrits ò Imprèssos. Però còm en una càrta d'el 1^r de Matx, de 1822, V.S. me diguè que s'en anáva a Madrid, no vátg donar-me prèssa, esperant el sèu felís retòrn. Suposad dóns qu'el tems passad es irreparable hè considerad que convenia aprofitar el presènt per enviár-li les sobreditas nótas; en las quáls podrá V.S. veurer discutids alguns d'els principis sobr'els quáls jó establesc las règlas de la mia gramática. Quiçá li escusará axó algun treball, ò per lo mènus li facilitarà el mèdi de fèr las seuas observacions. Fonc certamènt una desgràcia qu'el Dif.^r Mayól morís de l'epidèmia, perque jó havia observad qu'èll èra molt actíu, i aficionad â las règlas de la nóstra llèngua

vulgar. Però en ti no faltarán â Mallórca, hómèns capaços per axó y molt més. D.ⁿ. Joan Binimelis i el Dr. Bartomeu Sérra, â ne qui jó vátg fèr veurer un Compèndi de la mía Gramática, m'apareguèren entèsos sobr'aquest particular; y haurían desitjad veurer-lo imprimid. Supós que n'hi deu haver molts d'áltres, qui també podrían dir-hi la sèua; però haver d'anar d'en un en un, sería un mái acabar. El millòr médi m'aparex que sería donar la gramática â l'imprènta, y després cáde qual podria fer les sèues observacions. Per axó li agrahiria molt si V.S. tenguès la bondad de fèr-me sebrer si â Ma-llórca hi hauria algun impressòr qui vulguès imprimir-la per conte sèu, en cuio cás jó li cediria el manuscrit, sólamènt qu'em donás una dotzèna d'eczemplars per regalar als parènts y amigs. Però si l'impressòr no s'arriscás d'empèndrer l'impressiò de tota la gramática, y vulguès imprimir â lo mènus, el Compèndi de la Poesia, qui no contendria sinò uns cinc fulls, m'aparex que sería lo bastant; perque compreg qu'axó sería un médi per móurer l'emulaciò, y fèr que dins el tèms es tenguès més gust y aficiò â la nóstra llèngua. Aquí no es pòd fer imprimir res en menorquí, puisque còm los impressòrs no es pòden promètrer gáire despátx, fán pòcs eczemplars, y per consequènt carrègan de préu, lo qual fá que tènem mènus despátx. Hi ha alguns mèsos que jó vulia fer imprimir les Aventuraes d'Arístonoo traduhidas en Menorquí y Español, posadas en tres colúmnas ab el tècsto francès en mitg; lo qual m'aparex que sería estad molt útil per aquells qui aprenen la llèngua francèsa, però no hi haguè sinò dos suscriptòrs y en consequència há quedat suspèsa l'impressiò. Li enviy cópia de duas petítas pèsses de Poesía qu'hè estrét y traduhid d'el Francès perque m'apareguèren molt análogas â las circunstàncias d'el tèms. La primèra es una Oda â la Páu y fonc en ocasiò que sebènt já nosaltres aquí per vía de Gibraltar, la notícia de la rendiciò de Cádiz, y de la llibertad d'el Rèy Fernándo, estiguèrem no obstant bloqueads per una Fragáta Francèsa esperánt que la notícia nos vinguès d'ofici. La segòna es una Fábula contre los innovadórs y mal contènts. Y si en alguna áltra cosa pug servir-lo, dispònguie de son servidor Q.B.L.M.D.V.S.,

A. F. y C.

Sr Conde de Ayamans.

JORDI CARBONELL

Societat Catalana d'Estudis Històrics.